Mişcarea petiţionară greco-catolică din 1956

Ovidiu BOZGAN

Decretul prezidial 358 din 1 decembrie 1948 proclama formal desfiinţarea Bisericii Române Unite (în continuare B.R.U.) şi confiscarea patrimoniului acesteia. Documentul consacra juridic actul de deces al uniaţiei româneşti după o serie de agresiuni şi manevre care au culminat în luna octombrie 1948 cu aşa-zisa revenire a uniţilor la Biserica Ortodoxă Română (în continuare B.O.R.). Modul în care s-a realizat, ceea ce discursul oficial definea unificarea religioasă era de la bun început viciat de metodele utilizate şi circumstanţele momentului. Logica războiului rece care conducea la eliminarea prezenţei occidentale din România, logica luptei de clasă care prezenta distorsionat confesiunea greco-catolică drept apanajul grupurilor sociale dominante, intervenţia masivă a autorităţilor statului şi folosirea terorii instituţionalizate sunt tot atâtea handicapuri care au viciat absorbţia B.R.U. de către confesiunea dominantă. Dar probabil principalul punct vulnerabil al „unificării religioase" a românilor îl reprezintă respingerea de către B.O.R. a pluralismului creştin, într-o epocă în care afirmarea şi garantarea drepturilor individuale şi colective făceau progrese spectaculoase. Închiderea voluntară într-o schemă care identifica fiinţa naţională cu ortodoxia anula orice tentative ale Bisericii Ortodoxe de a se acomoda cu diversitatea confesională.

Opinia oficială a tratat triumfal „unificarea religioasă" lăsând impresia că procesul este ireversibil şi că el s-a consumat în profunzime. Or imaginea unei bisericii care după 250 de ani de existenţă militantă era perfect integrată în structurile instituţionale ale confesiunii majoritare dar şi în spiritualitatea ei, trebuie să fie neîntârziat amendată. Cercetările în curs dovedesc vitalitatea uniatismului românesc, care în condiţii de reprimare şi supraveghere continue, şi-a continuat cariera şi şi-a asigurat supravieţuirea. Cea mai evidentă probă a acestei supravieţuiri o reprezintă mişcarea

petiţionară greco-catolică din vara anului 1956.

În stadiul actual al cercetărilor este dificil să se stabilească originile imediate ale acestei mişcări denumită în documentele timpului drept" agitaţii". Explicaţii de ordin general trebuie căutate în modificarea climatului internaţional, în destinderea intervenită între cele două blocuri antagoniste, marcată de întâlnirea de la vârf din iulie 1955 de la Geneva – la drept vorbind eşuată dar care a generat o anumită stare de spirit favorabilă dialogului – şi denunţarea în februarie 1956 de către secretarul general al PCUS a ororilor staliniste. Pe acest fundal regimul de la Bucureşti ia o serie de măsuri cu caracter liberal, foarte limitate în comparaţie cu alte state din blocul sovietic, încercând să evite cu abilitate şi pudoare destalinizarea. Totuşi un număr însemnat de deţinuţi politici sunt eliberaţi între care şi supravieţuitorii episcopatului greco-catolic: Alexandru Rusu fost episcop al Maramureşului acum mitropolit al B.R.U., Iuliu Hossu episcop de Gherla cu sediul la Cluj şi Ioan Bălan episcop de Lugoj. Eliberaţi în ianuarie 1955, după o scurtă perioadă de refacere la o clinică bucureşteană, sunt transferaţi la Curtea de Argeş unde regimul de supraveghere este destul de indulgent. Cu autoritatea morală intactă, rezistând propunerilor de a abjura în schimbul unor demnităţi ecleziastice dintre cele mai tentante în cadrul ierarhiei B.O.R., episcopii redactează câteva memorii adresate autorităţilor în care solicită legalizarea bisericii lor şi abrogarea legislaţiei represive. Chiar dacă simptomele de liberalizare nu erau în măsură să acrediteze imaginea unei puteri care îşi abandonase natura opresivă, episcopii au considerat oportun să sondeze intenţiile regimului. Dar intervenţia episcopatului greco-catolic şi în special a mitropolitului Alexandru Rusu – care adresase guvernului un documentat memoriu la 23 aprilie 1956 şi se pare o pastorală fidelilor săi – era insuficientă. În campania antiunită din 1948 autorităţile au colportat ideea după care masa greco-catolicilor era împiedicată să revină la BOR de intransigenţa ierarhilor uniţi. Pentru a anihila reactualizarea acestei acuzaţii, episcopatul a înţeles să mobilizeze voinţa populară care era compatibilă cu valorile proclamate ale regimului. Astfel cauza greco-catolică era legitimată prin implicarea maselor de fideli uniţi

care acţionau relativ autonom în raport cu ierarhia, în continuare izolată de diocezele ei.

Debutul mişcării pentru legalizarea BRU poate fi plasată în aprilie 1956. Conform notei împuternicitului raional al Ministerului Cultelor, Vasile Bodea, din 28 iulie 1956, o delegaţie de fideli uniţi din satul Trip, comuna Bixad, regiunea Baia Mare, s-ar fi deplasat între 15 – 20 aprilie la ministerul cultelor cu solicitarea de repunere în drepturi a bisericii greco-catolice. Ministerul le-ar fi răspuns că puteau trece la ritul latin iar episcopul de Alba-Iulia, Aron Márton va numi un preot care va oficia în limba română [1]. Totuşi aceasta iniţiativă pare să fie izolată, mişcarea petiţionară declanşându-se în mod veritabil în iulie.

Strategia petiţionară a inclus şi o condiţionare psihologică a românilor din Transilvania, prin care se induceau anumite certitudini, prin care se urmărea difuzarea unui sentiment de securitate la nivel colectiv dar şi personal, precum şi acreditarea unui alibi. Într-o notă informativă a aceluiaşi Vasile Bodea, din 31 iulie 1956, erau descrise zvonurile răspândite prin curieri secreţi relative la iminenţa legalizării B.R.U. Conform acestora, Sfântul Scaun ar fi dat în judecată guvernul R.P.R. la tribunalul internaţional de la Haga, pentru faptul de a fi interzis confesiunea greco-catolică şi de a fi confiscat patrimoniul acesteia. Regimul de la Bucureşti, ameninţat cu blocarea bunurilor sale din străinătate, ar fi cedat. Verdictul instanţei internaţionale ar fi fost dat la 28 iunie 1956. Guvernul dorea să publice decretul pentru legalizarea B.R.U. la 15 iulie dar ar fi intervenit patriarhul Justinian care ar fi solicitat o amânare pentru a organiza propaganda ortodoxă menită să salveze unificarea religioasă. Mai mult, rumorile vorbeau de restabilirea diocezelor unite şi de numiri de parohi făcute de episcopii uniţi [2]. Aceste zvonuri sunt reluate în parte de petiţionari care adresându-se fie Consiliului de miniştri, fie Prezidiului M.A.N., acuzau implicit autorităţile locale sau ierarhia B.O.R. de obstrucţionarea legalizării B.R.U. Este facil să se citească în filigran motivul "bunului conducător" cu o îndelungată tradiţie în mentalul colectiv al românilor din Transilvania.

Iniţiativa populară nu se poate explica în afara activităţii clerului inferior greco-catolic, ce îşi păstra aproape intact prestigiul său mai ales în lumea rurală (vezi doc. nr. 1). Se poate afirma că vectorul mişcării petiţionare din 1956 îl reprezintă preoţii greco-catolici indiferent dacă aceştia trecuseră la ortodoxie – „reveniţi" în limbajul documentelor – sau îşi menţinuseră credinţa, „nereveniţi" în acelaşi limbaj. Într-adevăr în acest domeniu, unificarea religioasă obţinuse rezultate mediocre, rezistenţa cea mai tenace fiind înregistrată în rândul preoţimii unite. Statisticile elaborate de ministerul cultelor deşi vehiculează cifre diferite, fapt care demonstrează dificultatea de a evalua fenomenul, degajă impresia generală că un număr important de preoţi uniţi au refuzat să adere la ortodoxie. În 1953 ar fi existat 723 preoţi reveniţi şi 979 preoţi nereveniţi în vreme ce în 1958 situaţia se prezenta astfel: 146 preoţi decedaţi, 949 preoţi reveniţi, 561 preoţi nereveniţi şi 4 preoţi neidentificaţi [3]. O situaţie şi mai edificatoare este cea din 11 iulie 1956 care vizează regiunea Baia Mare, puternic afectată de mişcarea petiţionară. În 1948 în această zonă de solidă tradiţie greco-catolică, existau 298 parohii. Opt ani mai târziu se înregistrau 195 preoţi reveniţi şi 96 nereveniţi. O analiză şi mai detaliată se poate face în cazul protopopiatului Negreşti-Oaş pe baza unui raport din 30 iulie 1956. Protopopiatul cuprindea 25 de parohii deservite de un personal de cult din care făceau parte 12 preoţi reveniţi. După aprecierea protopopului situaţia era alarmantă tocmai datorită activităţii suspecte a acestor preoţi. Desigur doar o minoritate a clerului greco-catolic a militat efectiv pentru legalizarea B.R.U., fie că erau reveniţi fie preoţi greco-catolici care se menţineau în rezistenţă.

La succesul mişcării petiţionare a mai contribuit indirect şi B.O.R. Informată de acţiunile încă discrete care vizau legalizarea BRU, ierarhia ortodoxă a încercat să le contracareze prin lansarea unor acţiuni care urmăreau să-i disciplineze pe ultimii recalcitranţi. Aceste acţiuni sunt sugerate de mitropolitul Rusu în scrisoarea pe care o adresează la 18 august 1956 primului ministru Chivu Stoica şi astfel mişcarea petiţionară apare în acest context ca o reacţie la o nouă agresiune, pe care atmosfera de destindere sau ceea ce era perceput ca

atare nu o mai justifica (vezi doc. nr. 2).

Mişcarea petiţionară debutează efectiv la 20 iulie 1956 cu adresa locuitorilor din Ghilort, regiunea Baia Mare care denunţa actul din 1948 realizat sub constrângere şi îşi declara dorinţa de a reveni la BRU. Conform tradiţiei petiţionarismului românilor transilvăneni, revendicărilor li se dădea o bază juridică legală, invocându-se argumente greu de respins. În mod invariabil semnatarii îşi proclamau fidelitatea faţă de statul democrat popular, entuziasmul faţă de lupta pentru pace – adevărată isterie pacifistă a acelor ani – şi citau frecvent articole din constituţie, probabil simulând convingerea naivă că acest document ar avea vreo valoare pentru regimul de la Bucureşti. Că mişcarea petiţionară nu a fost lipsită de organizare este probată şi de existenţa unui formular care cuprindea toată argumentaţia juridică şi care era completat de semnatari: „Subsemnaţii credincioşi din comuna… pe baza constituţiei din 1952, art 84 care garantează în alineatul!" tuturor cetăţenilor din RPR libertatea de credinţă" iar în aliniatul II" tuturor cultelor religioase libertatea exercitării lor" şi pe baza legii cultelor din 1948, decretul 177 combinat cu art 27 din constituţia veche (cea din 1948 – n.n.) care adaugă ca oricine poate să aparţină oricărei religii ori să îmbrăţişeze orice credinţă religioasă cu singura condiţie ca ritul şi practica credinţei în chestiune să nu fie contra constituţiei, ordinii publice sau bunelor moravuri, cerem cu toată insistenţa şi tăria, libertatea bisericii greco-catolice, a instituţiilor şi organizaţiilor ei, şi totodată punerea în libertate a episcopilor şi preoţilor încă întemniţaţi, care să poată sluji altarul şi păstori sufletele noastre. Lucrul acesta îl cerem cu atât mai vârtos cu cât biserica noastră a fost desfiinţată pe nedrept în anul 1948, iar celelalte culte ca romano-catolic, reformat, evanghelic şi unitarian se bucură de deplină libertate religioasă. Reînnoim şi afirmăm loialitatea noastră şi supunerea noastră faţă de guvern şi legile ţării" [4]. Există însă o varietate însemnată în redactarea petiţiilor, accentul punându-se pe diverse argumente şi descriindu-se numeroase situaţii de fapt. Petiţia locuitorilor din comuna Pomi, raionul Şomcuta Mare, regiunea Baia Mare, din 12 august 1956 sugerează tratamentul discriminatoriu aplicat uniţilor în raport cu minorităţile naţionale: „În urmă cu câţiva

ani de zile printr-un decret religia greco-catolică a fost înlăturată şi deci nerecunoscută de stat iar noi credincioşii greco-catolici trecuţi la religia ortodoxă fără consimţământul nostru. În această situaţie venim înaintea dvs (ministrul cultelor – n.n.) pentru a vă ruga stăruitor să interveniţi forurilor în drept pentru a repune în drepturi legale Biserica greco-catolică, pentru a ne putea bucura din plin de toate drepturile garantate de constituţie. Cererea noastră o sprijinim cu următoarele (…) Toate popoarele conlocuitoare se bucură de privilegiile acestor legi (constituţia şi legea cultelor – n.n.). Toate confesiunile îşi au preoţii şi episcopii lor. Cerem şi noi atât cât au ceilalţi" [5]. Exemplul minorităţii maghiare este abil instrumentat în petiţia nedată a locuitorilor din Tătăreşi, raionul Satu-Mare, regiunea Baia Mare. Aceştia pornind de la faptul că episcopul romano-catolic Aron Márton eliberat în ianuarie 1955, a preluat în martie acelaşi an dioceza sa de Alba-Iulia, solicită repunerea în drepturi a episcopilor uniţi şi a BRU [6]. Uneori tonul devine mai îndrăzneţ, semnatarii sugerând o relaţie contractuală între guvernanţi şi guvernaţi. Petiţia din satul Strâmbu, raionul Dej, regiunea Cluj din 13 august 1956 exemplifică acest caz: „Noi cei mai jos semnaţi prin prezenta ne prezentăm ca şi delegaţi ai poporului din satul Strâmbu şi rugăm călduros onoratul minister ca să binevoiască a ne îngădui şi nouă exercitarea cultului greco-catolic, care cult l-am avut din moşi-strămoşi, dar în anul 1948 fără să vrem noi ne-au trecut la ortodocşi. Faţă de acest cult n-am simţit nicio atragere şi dragoste întrucât l-am considerat ca şi ceva străin de convingerile noastre. Dacă această umilă cerere a noastră ar fi rezolvată, lucru care desigur ar repara o greşeală împotriva legislaţiei populare, nouă ne-ar servi de îndemn şi încurajare pentru a lucra şi a contribui cu toate puterile noastre la construirea socialismului în RPR" [7]. Uneori petiţiile amintesc şi de climatul internaţional care a făcut posibilă revenirea la o stare de normalitate pe plan intern, desigur iluzorie: „Subsemnaţii locuitori din comunele Budeşti, Copru, latina, Feldioara, Ţagu, Ţăgşoru, Visuia, Şopteriu şi Delureni din raionul Sărmaş, regiunea Cluj, comunele Zoreni, Fântânele, Moruţ, Matei din raionul Beclean, regiunea Cluj şi comuna Buza, raionul Gherla, regiunea Cluj, toţi greco-catolici care nu am trecut la ortodoxie cu ocazia unificării

bisericilor în 1948 şi de atunci până astăzi ne-am ţinut credinţa noastră greco-catolică, în condiţii destul de grele, dar uzând totuşi de libertatea de credinţă consfinţită prin constituţia RPR, considerând că trebuie să ne bucurăm şi noi în deplină libertate de drepturile legitime de care se bucură credincioşii tuturor cultelor din ţară, care nu contravin orânduirii de stat, ordinii publice şi bunelor moravuri, ne rugăm să binevoiţi a pune în libertate pe episcopii noştri pe nume Hossu Iuliu, Rusu Alexandru şi Bălan Ioan pe care i-am considerat şi îi considerăm şi astăzi de ierarhii noştri legiuiţi în mărturie de credinţă şi, concomitent cu eliberarea lor, să binevoiţi a decreta libertatea cultului unit greco-catolic. Subsemnaţii cerem respectuoşi onoratului guvern acest lucru cu atât mai vârtos cu cât credem că destinderea ce s-a produs pe plan internaţional din fericita iniţiativă a Uniunii Sovietice, va trebui să opereze şi să aibă efecte fericite şi pe plan intern şi în ţara noastră, în vederea convieţuirii paşnice a cetăţenilor scumpei noastre patrii RPR" [8].

În mod frecvent petiţiile atrag atenţia asupra caducităţii actului de la 1948 datorită abuzurilor grave făcute cu acea ocazie, prin desconsiderarea normelor legale. Libertatea pe care şi-o luau petiţionari în a denunţa presiunile din 1948 reflecta convingerea că era ilegalităţii şi represiunii a luat sfârşit. Petiţia satului Pricaz, comuna Turdaş, raionul Orăştie, regiunea Hunedoara din 15 iulie 1956 este consacrată aproape în întregime descrierii acestor abuzuri: „Subsemnaţii locuitori, capi de familie şi fără familie din satul Pricaz, în toamna anului 1948 am fost siliţi, o parte din noi, de către autorităţile locale de atunci, să trecem de la religia greco-catolică la aşa-zisa lege ortodoxă. Mijloacele folosite au fost următoarele: ameninţarea cu închisoarea, ridicarea din partea organelor de securitate. Ambele metode au fost aplicate. Întâi a fost ridicat de securitate preotul şi dus la Orăştie, apoi crâsnicul bisericii greco-catolice şi dus la biroul de securitate din Simeria. Văzând noi acest lucru ne-am înfricat foarte tare că vom fi şi noi duşi din mijlocul familiilor noastre. Autorităţile de atunci umblând pe la casele noastre şi citându-ne la primăria comunală, unde era prezentă şi miliţia înarmată, ne-au pus în vedere că dacă nu vom iscăli trecerea la noua religie, vom fi duşi şi noi acolo

unde a fost dus preotul satului. Astfel a semnat o parte dintre noi, trecerea la aşa-zisa lege ortodoxă. Deoarece trecerea la noul cult s-a făcut sub presiune şi nu prin mijloace legale, noi ne-am considerat, în sufletele noastre şi ne considerăm şi actualmente încă, întotdeauna greco-catolici sau uniţi. Observăm că din toamna anului 1948 şi până în ziua de azi, frumoasa noastră biserică a fost şi rămas tot închisă iar noi nu am avut unde ne ruga conform dorinţei sufletului nostru" [9]. În aceeaşi notă este redactată petiţia credincioşilor din comuna Mica, raionul Dej, regiunea Cluj, din 15 august 1956 care în plus încerca, pentru a le capta favoarea, să inocenteze autorităţile actuale: „Subsemnaţii locuitori din comuna Mica (...) facem cunoscut că în anul 1948 am fost alipiţi la biserica zisă ortodoxă fără voia noastră. Oameni răuvoitori au răspândit zvonuri ameninţătoare, că ne vom pierde serviciile, că ne vor fi scoşi copii de la şcoală, că ne vom pierde toate drepturile şi chiar că vom fi arestaţi dacă nu vom semna trecerea la religia ortodoxă. În felul acesta toţi care au semnat au făcut-o din frică iar cei care nu au semnat cu mână proprie au fost semnaţi de alţii fără voia lor. Locuitorii din satul nostru care au fost iobagi veacuri de-a rândul pe moşiile marilor proprietari Rozemberg Iosif, Veres Iosif şi altora, au ajuns azi stăpânii acestor pământuri şi ne bucurăm de atâtea drepturi de care erau lipsiţi înaintaşii noştri. Singurul lucru cu care nu suntem împăcaţi este că am fost smulşi de la sânul Bisericii Catolice în care am fost botezaţi şi crescuţi şi am fost alipiţi forţat la biserica ortodoxă de care sufleteşte nu ne leagă nimic. Încetând ameninţările şi constrângerile din anul 1948 şi socotindu-ne ocrotiţi de constituţia scumpei noastre patrii RPR vă rugăm să binevoiţi a ne îngădui şi nouă ca şi tuturor celorlalte culte din ţara noastră, ca să trăim în credinţa noastră greco-catolică şi în biserica noastră să poată sluji liber preoţii noştri greco-catolici aşa cum au slujit până în toamna anului 1948 sub conducerea episcopului nostru legitim Iuliu Hossu pe care îl dorim să vină în mijlocul nostru" [10].

Unul din principalele centre ale mişcării petiţionare din 1956 a fost oraşul Cluj unde s-au colectat, după calculele noastre cel puţin 3243 de semnături. În paralel însă, au fost luate măsuri pentru a contracara acţiunea fidelilor uniţi în care au fost antrenaţi

reprezentanţi ai episcopiei ortodoxe din localitate şi funcţionari ai ministerului cultelor. Inspectorul şef al ministerului, Stoica Niţescu, relatează şedinţa organizată la sediul episcopiei la 8 august 1956 când s-a constituit un comandament pentru combaterea agitaţiilor greco-catolice condus de vicarul episcopal Sabin Truţia, unul din semnatarii apelului de la 1 octombrie 1948. Printre măsurile luate a figurat decizia ca să fie restrânse slujbele din 15 august pentru" a nu permite aglomerări". Cum intelectualitatea clujeană continua să-şi manifeste ataşamentul faţă de BRU, au fost desemnaţi profesorii Alexandru Farcaş şi Victor Ienciu pentru a conduce o acţiune de contrapropagandă ortodoxă în rândul acesteia. Propunerea cea mai radicală a fost aceea de a solicita autorităţilor arestarea preoţilor greco-catolici consideraţi responsabili de aceasta mişcare: Nicolae Pura traducător la facultatea de drept, Silvestru Augustin Prunduş, Vasile Chindriş salariat la Grădina Botanică condusă de fostul călugăr greco-catolic Alexandru Borza, Leon Man din Cluj, Gheorghe Neamţu din Gherla, Augustin Fărcaş din Gherla şi Iosif Bal din Cluj [11]. Acelaşi Stoica Niţescu recunoaşte că integrarea greco-catolicilor în eparhia ortodoxă a Clujului era departe de a fi ideală şi implicit că „agitaţiile" uniţilor se proiectau pe un fond de nemulţumire. Conform celor afirmate de protopopul de Turda, Alexandru Căian, „nicio cerere a vreunui preot revenit făcută la episcopie, chiar cu avizul său n-a fost soluţionată de PSS Colan. Părintele vicar de asemenea nu se bucură de toată consideraţia deoarece promisiunile sale că va interveni pe lângă PSS Colan pentru soluţionarea cererilor juste, niciuna n-a putut să o scoată favorabil de la PSS Colan. De altfel părintele vicar Truţia şi faţă de subsemnatul şi-a exprimat nemulţumirea de atitudinea şi slaba conlucrare ce-o arată PSS Colan faţă de dânsul. Ba mai mult episcopul Colan s-a exprimat că postul de vicar este un post onorific şi ca atare părintele vicar Truţia să se descurce cum poate" [12].

Note

[1] Arhivele Departamentului Cultelor (în continuare A.D.C.), Problema 80/1956, vol. nr. 10 – 2, f. 386. La originea inițiativei locuitorilor din Trip se pare că se afla preotul nerevenit Victor Fanea.

[2] ibidem, f. 425 – 426

[3] vezi Ovidiu Bozgan, Biserica Română Unită între" unificarea religioasă" și rezistență. Contribuții documentare, în prezentul volum

[4] A.D.C., Problema 80/1956, vol. nr. 10 – 3, f. 24

[5] ibidem, f. 87

[6] ibidem, f. 283. În petiția greco-catolicilor din Cluj, nedatată dar oricum redactată după arestarea preotului Vasile Chindriș, se argumenta în spiritul internaționalismului pe care regimul de la București continua să-l susțină cu ostentație: „ne permitem a vă ruga tov. Ministru (ministrul cultelor – n.n.) să binevoiți a acorda libertate deplină cultului greco-catolic și aceasta rugăminte, a românilor greco-catolici este cu atât mai îndreptățită cu cât frații noștri unguri, care au același șef suprem al bisericii, pe papa, se bucură și s-au bucurat tot timpul de aceste libertăți și drepturi. Rezolvând cererea noastră în sensul arătat mai sus, veți contribui în mod nespus de mult la o mai mare înțelegere și iubire între frați și națiunile conlocuitoare" ibidem, Problema 80/1956, vol. nr. 10 – 2, f. 491

[7] ibidem, Problema 80/1956, vol.nr. 10 – 3, f.95

[8] ibidem, f. 354

[9] ibidem, f. 471

[10] ibidem, f. 133

[11] ibidem, f.62 – 65

[12] ibidem, f. 70 – 72